

OSNIVANJE BIBLIOTEKA U SJEVEROISTOČNOJ BOSNI POSILIJE DRUGOG SVJETSKOG RATA, S AKCENTOM NA OSNIVANJE I RAD NARODNE BIBLIOTEKE U TUZLI U PERIODU 1945 – 1953. GODINE

Apstrakt: *Kulturna politika u Bosni i Hercegovini poslije Drugog svjetskog rata bila je usmjerena na jačanje mreže kulturnih, naučnih i drugih institucija. Važno mjesto u okviru institucija imale su biblioteke. Nova vlast je pomagala osnivanje biblioteka i obezbjeđivala im je materijalna sredstva. Osnovan je veliki broj stručnih i specijalnih biblioteka različitog ranga i značaja. Osnivanjem biblioteka poslije Drugog svjetskog rata nastojalo se kod stanovništva podstaći interesovanje za knjigu, a to se postizalo koristeći se raznim načinima agitacije i popularizacije biblioteka. Biblioteke su se počele osnivati u svim mjestima u sjeveroistočnoj Bosni gdje su postojali uslovi. Otvaraju se gradske, sreske i mjesne narodne biblioteke. Biblioteke i čitaonice bile su usko povezane za opismenjavanje stanovništva. Kao jedan od aktivnijih oblika prosvjeđivanja stanovništva prednost im je bila u tome što su bile pristupačne najširim masama, nisu mnogo koštale te su se lagano mogle organizovati i održavati. Rad na otvaranju i obnavljanju biblioteka i čitaonica bio je naročito intezivan u periodu poslije Drugog svjetskog rata. Tada su u svim većim administrativnim središtima osnovane biblioteke čime mreža biblioteka u sjeveroistočnoj Bosni biva uspostavljena. O osnivanju biblioteka u sjeveroistočnoj Bosni poslije Drugog svjetskog rata, s akcentom na osnivanje i rad Narodne biblioteke u Tuzli, te sa kojim problemima i nedostacima su se susretali biti će govora u ovom radu.*

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, sjeveroistočna Bosna, Tuzla, biblioteke, osnivanje, rad, Narodna biblioteka u Tuzli, knjige, čitaonice, čitaoci.*

ESTABLISHMENT OF LIBRARIES IN THE NORTH-EAST BOSNIA AFTER THE SECOND WORLD WAR, WITH FOCUS ON THE WORK OF NATIONAL LIBRARY IN TUZLA BETWEEN 1945 AND 1953.

Abstract: *Cultural policy in Bosnia and Herzegovina after the Second World War was aimed at strengthening the network of cultural, scientific and other institutions. Libraries had an important place within institutions. The new*

government helped build libraries and provided them with material resources. A large number of professional and special libraries of different rank and significance have been established. By establishing libraries after the Second World War, efforts were made to encourage the interest of the population in the book, and this was achieved by using various ways of agitating and popularizing libraries. Libraries began to be established in all places in northeastern Bosnia where conditions existed. Opening of city, town and local public libraries. Libraries and reading rooms were closely linked to the literacy of the population. As one of the more active forms of enlightenment, the advantage was that they were accessible to the broadest masses, they did not cost much and could easily be organized and maintained. The work on the opening and renovation of libraries and reading rooms was particularly intense in the aftermath of the Second World War. At that time, libraries were established in all major administrative centers, thus establishing a network of libraries in northeastern Bosnia. On the establishment of libraries in northeastern Bosnia after the Second World War, with the emphasis on the establishment and operation of the National Library in Tuzla, and with which problems and shortcomings they encountered, will be discussed in this paper.

Key words: *Bosnia and Herzegovina, northeastern Bosnia, Tuzla, libraries, founding, work, National library in Tuzla, books, reading rooms, readers.*

Uvodne napomene

Nakon Drugog svjetskog rata na kulturnom planu dogodile su se velike promjene. Kulturna politika u Bosni i Hercegovini bila je prožeta i vođena u duhu temeljnih opredjeljenja narodnooslobodilačke borbe i revolucije zasnovanih na slobodi i ravnopravnosti svih njenih naroda i narodnosti. Zastupano je shvatanje da bez kulturnog razvitka ne može biti ni uspješnog ekonomskog ni društvenog razvitka.¹ Obnova materijalnog i duhovnog života u Bosni i Hercegovini otpočela je odmah nakon oslobođenja zemlje. Komunistička partija Jugoslavije ideološki je bila angažovana na ukupnom preobražaju Bosne i Hercegovine, a jedan od važnijih pravaca djelovanja Partije bilo je na ukupnom kulturnom razvitku Bosne i Hercegovine. Samim tim to je značilo kontroliranje kulturnog života i njegovo usmjeravanje ka potpunom provođenju socijalističkog preobražaja društva. Politika Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) u kulturi imala je zadatak „eliminisanja kapitalističkih ostataka“.²

1 Husnija Kamberović, *Prema modernom društvu. Bosna i Hercegovina od 1945. do 1953. godine*, Tešanj 2000, 45. (dalje: H. Kamberović, *Prema modernom društvu*).

2 *Eliminisanje kapitalističkih ostataka* označava opći demokratski pokret u duhu nastanka revolucije u mirnodopskim uvjetima. Ova fraza tumačena je prema kapitalističkim ideolozima. Više vidi: Vera Katz, *Osnovna obilježja agitprop kulture u Bosni i Hercegovini (1945-1948)*, *Prilozi Instiuta za istoriju*, br. 28, Sarajevo 1999, 212-213. (dalje: V. Katz, *Osnovna obilježja agitprop kulture u BiH*).

Stvaranjem državnog vlasništva stvorena je nova osnova za finansiranje i kontroliranje kulturne politike kroz brojne organizacije. U okviru zakonskih akata došlo je do nacionalizacije štamparija, biblioteka, čitaonica, škola itd, čime je nova država dobila materijalnu osnovu za obrazovanje vlastitog koncepta u oblasti obrazovanja i kulture.³ Finansiranje prosvjetno-kulturnih potreba bilo je regulisano zakonima o budžetima saveznog i zemaljskih ministarstava. Od visine materijalnih sredstava zavisile su i forme rada na prosvjetno-kulturnom uzdizanju. U početku su bili analfabetski tečajevi, a zatim dolazi do osnivanja biblioteka, čitaonica, narodnih univerziteta, zidnih i usmenih novina. Materijalna ulaganja u kulturu rasla su iz godine u godinu, ali su često bila nedovoljna. Najveći dio je otpadao na plaće uposlenika iz oblasti prosvjete i kulture, a najmanje sredstava je ulagano u izgradnju novih objekata za brži kulturni napredak.⁴ Bosna i Hercegovina se u poslijeratnom periodu obnovila, reorganizirala i sa novim sadržajima pokrenula je rad starih kulturnih institucija, stvarajući mrežu umjetničkih udruženja pomoću kojih je okupljala i usmjeravala rad umjetnika.⁵ Znatno dio kulturnog života u Bosni i Hercegovini se izvjesno vrijeme poslije oslobođenja odvijao u okviru predratnih nacionalnih kulturno-prosvjetnih društava.⁶

Osim nacionalnih kulturno-prosvjetnih društva, poslije oslobođenja razvijena su bila i brojna amaterska kulturno-umjetnička društva na čitavom prostoru Bosne i Hercegovine,⁷ čije je osnivanje i djelatnost imalo za cilj obuhvatanje što većeg broja radničke, seoske, srednjoškolske i studentske omladine. Radilo se o razvoju kulturnog života u raznovrsnim oblicima i na masovnoj osnovi da kultura bude bliska i dostupna najširem krugu ljudi, a masovnost razvijanja kulture bio je stav politike KPJ.⁸ Značajno područje u razvijanju i širenju kulturne djelatnosti u Bosni i Hercegovini nakon 1945. godine bilo je organizovanje i unapređivanje izdavačke djelatnosti. Došlo je do stvaranja izdavačkih organizacija: „Svjetlost“ 1945. godine, „Seljačka knjiga“ 1948. godine i „Veselin Masleša“ 1950. godine.⁹ Sve je to rezultiralo objavljivanjem brojnih djela iz oblasti stručne literature, književnosti, političke literature i publicistike.¹⁰

3 V. Katz, *Osnovna obilježja agitprop kulture u BiH*, 213.

4 Senija Milišić, *Institucionalizacija nauke u Bosni i Hercegovini 1945-1958*, Sarajevo 2007, 148.

5 V. Katz, *Osnovna obilježja agitprop kulture u BiH*, 221-222.

6 O radu nacionalnih kulturno-prosvjetnih društava u sjeveroistočnoj Bosni u periodu 1945-1949. godine vidi rad autora: Jasmin Jajčević, Semir Hadžimusić, *Kulturno-prosvjetna društva u sjeveroistočnoj Bosni u periodu 1945-1949. godine*, u: *Prilozi historiji Bosne i Hercegovine u socijalističkoj Jugoslaviji*, Zbornik radova sa naučnog skupa „Bosna i Hercegovina u socijalističkoj Jugoslaviji: od Ustava 1946. do Deklaracije o nezavisnosti 1991. godine“, održanog u Mostaru 16-17. 9. 2016. godine, Edicija Zbornici, Knjiga 4, Sarajevo 2017, 185-209.

7 Više vidi: Sreten Ninković, *Kulturno-umjetnički amaterizam*, u: *Kultura u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini 1945- 1975*, Sarajevo 1976, 325-334.

8 Senija Milišić, *O razvoju nauke, prosvjete i kulture u Bosni i Hercegovini 1945-2003*, *Prilozi Instituta za istoriju*, br. 33, Sarajevo 2004, 271. (dalje: S. Milišić, *O razvoju nauke, prosvjete i kulture u BiH*).

9 *Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine*, knjiga 2, Sarajevo 1990, 82. (dalje: *Istorija SK BiH*).

10 Posebno treba istaći djela književnika Ive Andrića, Isaka Samokovlije, Branka Ćopića, Hamze

Kulturni život je bio obogaćen osnivanjem brojnih institucija: biblioteka, arhiva, muzeja, galerija, pozorišta, domova kulture, narodnih i radničkih univerziteta, zavoda za zaštitu spomenika itd. Sve ove institucije dale su ogroman doprinos razvoju i afirmaciji kulture u Bosni i Hercegovini, a samim tim i njen istinski preobražaj i napredak. Kulturna politika u Bosni i Hercegovini bila je usmjerena na jačanje mreže kulturnih, naučnih i drugih institucija. Važno mjesto u okviru institucija imale su biblioteke. Nova vlast je pomagala osnivanje biblioteka i obezbjeđivala im je materijalna sredstva. Osnovan je veliki broj stručnih i specijalnih biblioteka različitog ranga i značaja.

Općenito o bibliotekama

Pojava biblioteka i bibliotekarstva u sjeveroistočnoj Bosni¹¹ veže se za posljednje godine 19. stoljeća, a nosioci razvoja bibliotečke djelatnosti do početka Drugog svjetskog rata bila su nacionalno-konfesionalna i građanska kulturno-prosvjetna društva, te vjerske i državne obrazovne ustanove. Treba istaći i, da su prije početka rata postojeće biblioteke u Bosni i Hercegovini nalazile se uglavnom u većim gradovima. Period Drugog svjetskog rata imao je velike posljedice za biblioteke i bibliotečku građu. Naime, izvršeno je uništavanje i pljačkanje bibliotečke građe. Prema sakupljenim podacima Nijemci i Italijani su odnijeli preko 60.000 vrijednih i rijetkih knjiga čiji je broj u stvarnosti bio mnogo veći.¹² U

Hume, Meše Selimovića i dr, kao i izdavanje brojnih časopisa: „Pregled“, „Brazda“, „Zora“, „Odjek“, „Omladinska riječ“ i dr. Više o ovome vidi: Senaid Hadžić, Sead Selimović, *Kultura i tradicija u Bosni i Hercegovini*, Višemilenijski kontinuitet, Tuzla 2012, 465-468 i 477-478. (dalje: S. Hadžić, S. Selimović, *Kultura i tradicija u BiH*); *Istorija SK BiH*, 82-83; Vojislav Maksimović, Književno stvaralaštvo, u: *Kultura u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini*, 117-120.

11 Postoji više kriterija pomoću kojih se može definisati teritorijalni okvir sjeveroistočne Bosne. Ipak, ovdje je definisanje prostora sjeveroistočne Bosne izvršeno prema administrativno-teritorijalnoj podjeli Narodne Republike Bosne i Hercegovine koja se poslije Drugog svjetskog rata mijenjala više puta i to: Odlukom ZAVNOBiH-a od 7. februara 1945. godine i slijedom te Odluke donešenim zakonom o podjeli Federalne Bosne i Hercegovine na okruge, srezove i područja mjesnih narodnih odbora (*Zakon o teritorijalnoj podjeli Federalne Bosne i Hercegovine na okruge, srezove i područja mjesnih narodnih odbora*, „Službeni list Federalne Bosne i Hercegovine“, br. 11, Sarajevo, 18. 8. 1945), zatim 7. jula 1947. godine (*Zakon o administrativno-teritorijalnoj podjeli Narodne Republike Bosne i Hercegovine od 7. jula 1947.*, „Sl. list NR BiH“, br. 29/47) i aprila 1949. godine (*Zakon o administrativno-teritorijalnoj podjeli Bosne i Hercegovine od 21. 4. 1949. godine.*, „Sl. list NR BiH“, br. 16/49). Rad uglavnom prati administrativno-teritorijalnu podjelu Bosne i Hercegovine prema Zakonu iz augusta 1945. godine uzimajući u obzir prije svega tuzlanski okrug i njegovih 12 srezova (bijeljinski, brčanski, bosanskošamački, lukavački, gradačački, ugljevički, kladanjski, loparski, srebrenički, tuzlanski, vlasenički i zvrnički srez, te dio dobojskog okruga tačnije sa gračaničkim srezom. Vera Katz, *Društveni i ekonomski razvoj Bosne i Hercegovine 1945-1953*, Sarajevo 2011, 107-161; Izet Šabotić, *Društveno-političke i privredne karakteristike šireg tuzlanskog područja od 1945. do 1953. godine*, *Saznanja*, Časopis za historiju, br. 1, Tuzla 2005, 277-278.

12 Arhiv Bosne i Hercegovine (dalje: ABiH), fond: Ministarstvo prosvjete Bosne i Hercegovine (dalje: MPBiH), k-231, dok. 257/51, *Likvidacija nepismenosti i masovno kulturni rad*.

Bosni i Hercegovini je 1945. godine evidentirano 6.478 uništenih i 1.670 oštećenih biblioteka koje su imale dragocjene knjižne fondove.¹³

Nakon Drugog svjetskog rata biblioteke, kao kulturno-prosvjetne ustanove, imale su zadatak da šire prosvjetu i kulturu u svim mjestima gdje ranije nije bilo školskih i kulturnih ustanova i da povećaju interesovanje za knjigu. Kako bi to postigli koristili su se raznim načinima agitacije i popularizacije biblioteka. Posebno su bile aktuelne pokretne biblioteke, potom popularizacija biblioteka predavanjima, izložbama knjiga, putem književnih večeri, sijela, čitalačkih grupa itd.¹⁴ Već u prvim uputstvima za organizaciju biblioteka i čitaonica savjetovalo se otvaranje biblioteka i čitaonica u svim mjestima gdje su postojali uslovi. Poslije toga, trebalo je popuniti bibliotečki fond sa „dobrim knjigama“, izvršiti čišćenje fondova biblioteka od „kojekakve petparačke literature“, te da se u bibliotekama i čitaonicama uvede red po pitanju listova i knjiga. U suštini biblioteke i čitaonice su imale zadatak da „izvuku ljude iz kafana“ i da privuku interes naroda za sticanje „pravilnih shvatanja i znanja“.¹⁵ Knjižnice i čitaonice su trebale da budu „uredne i čiste“, „da svojim izgledom privuku čitaoca“, morale su biti snadbjevene dnevnom, centralnom, zemaljskom i lokalnom štampom, časopisima i ilustrovanim listovima. Od štampe koja je morala biti u čitaonicama navode se listovi „Borba“, „Sarajevski dnevnik“, „Oslobođenje“, „Front slobode“, „Napred“, a od časopisa „Pregled“, „30 dana“, „Jugoslavija i SSSR“.¹⁶

Osnivanje biblioteka u sjeveroistočnoj Bosni

Nakon oslobođenja zemlje, Ministarstvo prosvjete Bosne i Hercegovine počelo je raditi na jačanju mreže biblioteka osnivanjem gradskih, sreskih i mjesnih narodnih biblioteka. Novoosnovane narodne biblioteke su dobijale besplatni knjižni fond od Centralne biblioteke Bosne i Hercegovine koji je iznosio od 300 do 600 knjiga sa potrebnim obrascima za početak rada.¹⁷ Kasnije, oktobra 1946. godine, izvršena je reorganizacija Centralne biblioteke, ali i okružnih i sreskih biblioteka. Od tada Narodna biblioteka Bosne i Hercegovine dobija savjetodavnu ulogu dok ulogu snadbjevača preuzimaju okružne i sreske narodne biblioteke. Zadatak

13 Više o bibliotekama, knjižnicama i čitaonicama i njihovoj djelatnosti prije 1945. godine vidi u: Ljubinka Bašović, *Biblioteke i bibliotekarstvo u Bosni i Hercegovini 1918-1945*, Sarajevo 1986. (dalje: Lj. Bašović, *Biblioteke u BiH 1918-1945*); Lamija Hadžiosmanović, *Biblioteke u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske vladavine*, Sarajevo 1980; Grupa autora, *Pisana riječ u Bosni i Hercegovini od najstarijih vremena do 1918. godine*, Sarajevo 1982; Đorđe Pejanović, *Istorija biblioteka u Bosni i Hercegovini: od početka do danas*, Sarajevo 1960.

14 ABiH, MPBiH, k-231, dok. 257/51, *Likvidacija nepismenosti i masovno kulturni rad*.

15 Arhiv Tuzlanskog kantona Tuzla (dalje: ATK), fond: Okružni narodni odbor Tuzla (dalje: OKNOT), k-19, dok. 2603/1-6, Sarajevo, 16. 6. 1945.

16 ATK, fond: Sreski narodni odbor Tuzla (dalje: SNOT), k-93, f-1, dok. 60435/46, *Zapisnik konferencije od 20. oktobra 1946. godine*, Tuzla, 30. 10. 1946.

17 ABiH, MPBiH, k-231, dok. 257/51, *Likvidacija nepismenosti i masovno kulturni rad*.

okružnih biblioteka bio je da nabavljaju naučne knjige, da popularišu biblioteke, da bez veće organizacione poveznosti snadbjevaju knjigama i daju savjete sreskim bibliotekama koje su djelovale samostalno. Sreske biblioteke, uglavnom formirane iz većih biblioteka ili spajanjem manjih i pokretnih biblioteka, imale su zadatke da organizuju, rukovode i šalju pokretne biblioteke u manja mjesta i sela kako bi se stvorila bolja „cirkulacija knjiga“ i da na selima osnivaju čitaonice. Pod pokretnim knjižnicama podrazumijevalo se 30 do 50 knjiga koje su slate na sela u sanducima i davane lokalnim učiteljima da vode brigu o njima. Okružnom bibliotekom je rukovodio stalno plaćeni bibliotekar, sresku biblioteku je uslijed nedostatka bibliotekara mogao voditi čak i učitelj koji je od odbora dobijao „izvjesnu nagradu“ kao platu dok je pokretnom bibliotekom rukovodio učitelj ili, u slučaju nedostatka učitelja, član masovne organizacije.¹⁸

Nakon oslobođenja zemlje 22. maja 1945. godine, donesena je odluka o osnivanju centralne Narodne biblioteke Bosne i Hercegovine u Sarajevu koja je već do jula u svom fondu imala oko 8.000 svezaka.¹⁹ Osnivanje ove biblioteke predstavljao je krupan korak u razvoju bibliotekarstva i kulture uopće u Bosni i Hercegovini. Ona je predstavljala jednu od najvažnijih kulturnih institucija u zemlji, a sa osnivanjem Univerziteta u Sarajevu septembra 1949. godine, obavljala je i funkciju univerzitetske biblioteke.²⁰ Početkom 1945. godine u Bosni i Hercegovini su djelovale 163 knjižnice i čitaonice sa fondom od 80.395 knjiga.²¹ Broj knjižnica i čitaonica se u julu 1945. godine povećao na 207, od čega se u banjalučkom okrugu nalazila 101, u sarajevskom 22, u bihaćkom 51, u tuzlanskom 10, u travničkom 1, u hercegovačkoj oblasti 8 i 14 knjižnica i čitaonica u Sarajevu.²²

Prikaz broja knjižnica i čitaonica sa stanjem fonda knjiga krajem 1945. godine te broj pročitanih knjiga u toku decembra 1945. godine u Bosni i Hercegovini predstavljen je u slijedećoj tabeli.²³

18 ATKT, SNOT, k-93, f-1, dok. 60435/46, *Zapisnik konferencije od 20. oktobra 1946. godine*, Tuzla, 30. 10. 1946; ATKT, fond: Okružni komitet Komunističke partije Jugoslavije Tuzla (dalje: OK KPJ), k-6, dok. IIa153/1-2, Tuzla, 31. 10. 1946; ATKT, fond: Opštinski komitet Saveza komunista Bosne i Hercegovine Banovići (dalje: OK SKBiHBa), k-1, f-1, dok. 14/1-3, *Plan zimske kampanje 1945/46*.

19 Grupa autora, *Narodna biblioteka Bosne i Hercegovine 1945-1965*, Sarajevo 1965, 20.

20 Više o Narodnoj biblioteci Bosne i Hercegovine vidi: Grupa autora, *Narodna biblioteka Bosne i Hercegovine (1945-1965)*, Sarajevo 1965; Lj. Bašović, *Biblioteke u BiH 1945-1975*, 59-69; S. Hadžić, S. Selimović, *Kultura i tradicija u BiH*, 456-458.

21 Branka Doknić, Milić Petrović, Ivan Hofman, Brojni podaci o radu na narodnom prosvjećivanju po svim sektorima u DFJ za školsku 1944/45, u: *Kulturna politika Jugoslavije 1945-1952*, Zbornik dokumenata, Knjiga I, Beograd 2009, 281. (dalje: B. Doknić, M. Petrović, I. Hofman, *Kulturna politika Jugoslavije*).

22 Lj. Bašović, *Biblioteke u BiH 1918-1945*, 408-409.

23 Tabela je formirana na osnovu podataka u: B. Doknić, M. Petrović, I. Hofman, Statistički podaci o narodnom prosvjećivanju za mjesec decembar 1945, u: *Kulturna politika Jugoslavije*, 278.

Okrug/Grad	Knjižnica i čitaonica	Knjiga	Pročitanih u decembru
Grad Sarajevo	29	76.734	850
Sarajevo	64	2.639	747
Banja Luka	41	7.196	873
Bihać	6	173	20
Doboj	34	3.783	1.324
Mostar	18	1.753	1.526
Tuzla	34	2.324	673
Travnik	32	578	-
Ukupno	258	95.180	6.013

Krajem 1945. godine broj knjižnica i čitaonica u Bosni i Hercegovini je iznosio 258 sa fondom od 95.180 knjiga, od čega je tokom decembra pročitano 6.013 knjiga i listova. Prema podacima iz tabele u sjeveroistočnoj Bosni (Tuzla i Doboj) krajem 1945. godine bilo je 68 knjižnica i čitaonica, odnosno 26,36%, sa fondom od 6.107 knjiga tj. 6,42% od čega je u toku decembra pročitano 1.997 knjiga i listova odnosno 33,21% u odnosu na Bosnu i Hercegovinu.

U periodu od 1945. do 1946. godine vršilo se obnavljanje, reorganizacija i formiranje većih biblioteka koje će prolaziti transformaciju od lokalnih i gradskih do sreskih i okružnih biblioteka u sjeveroistočnoj Bosni. Narodna biblioteka u Tuzli osnovana je u oktobru 1945. godine ali sa zvaničnim radom počela je nekoliko mjeseci kasnije, u proljeće 1946. godine.²⁴ Više o Narodnoj biblioteci u Tuzli u biti će govora u posebnom poglavlju.

Narodna biblioteka „Ahmet Kobić“ u Brčkom osnovana je 1946. godine. Biblioteka je nastala na osnovu prijeratne Radničke biblioteke Ujedinjenih radničkih sindikata koja je od 1938. godine postala biblioteka Radničkog kulturno-umjetničkog društva „Vaso Pelagić“ i koja je radila sve do zabrane 1940. godine. Tokom rata najvredniji dio knjižnog fonda je sačuvan u skloništim tako da je početni fond novootvorene biblioteke iznosio 2.700 knjiga. U poslijeratnom periodu rad i razvoj biblioteke u Brčkom usporen je problemom smještaja i nedovoljnim finansiranjem.²⁵

Narodna biblioteka „Filip Višnjić“ u Bijeljini svoje korijene vuče još iz prijeratnog doba.²⁶ Poslije oslobođenja zemlje pokreće se pitanje obnavljanja

²⁴ Grupa autora, *Narodna i Univerzitetska biblioteka „Derviš Sušić“ Tuzla 1946-2011, Monografija - 65 godina postojanja*, Tuzla 2011, 21. (dalje: G. autora, *Narodna i Univerzitetska biblioteka „Derviš Sušić“*).

²⁵ Lj. Bašović, *Biblioteke u BiH 1945-1975*, 120-121.

²⁶ Knjižnica „Filip Višnjić“ osnovana je 20. novembra 1932. godine u okviru istoimenog prosvjetnog društva, a 1935. godine knjižnica je prerasla u biblioteku „Filip Višnjić“ koja je sa

knjižnice, a o tome se raspravljalo 8. septembra 1945. godine na sjednici članova prosvjetnog društva „Filip Višnjić“. Tačan datum obnavljanja knjižnice nije poznat, ali to se desilo početkom 1946. godine. Društvo „Filip Višnjić“ je odmah organizovalo 8 pokretnih knjižnica i poslalo ih na teren. Već 8. maja 1946. godine predlaže se spajanje Knjižnice „Filip Višnjić“ sa Narodnom bibliotekom koja treba da se organizuje u Bijeljini. Ubrzo nakon toga organizovana je biblioteka pod nazivom Narodna biblioteka „Filip Višnjić“.²⁷ Knjižni fond biblioteke u poslijeratnom periodu dostigao je cifru od preko 85.000 knjiga dok se rad biblioteke i čitaonica odvijao u 5 prostorija.²⁸

Stanje biblioteka u Doboju 1945. godine, bilo je loše. Od knjižnica u gradu su bile dvije veće čiji vlasnici su bili saradnici okupatora, jedna Danka Lazića i druga Mosserra, i koje su konfiskovane. Fond tih konfiskovanih knjižnica je iznosio oko 1.800 i uz 200 knjiga dobrovoljnog priloga iskorišten je za otvaranje gradske biblioteke u Doboju.²⁹ Narodna biblioteka u Doboju osnovana je 1945. godine na inicijativu Centralne biblioteke Bosne i Hercegovine, koja je tom prilikom poklonila oko 1.500 knjiga što je uz priloge građana činilo početni knjižni fond. U prvom periodu biblioteka je imala status gradske narodne biblioteke³⁰, a od 1947. godine Narodna biblioteka u Doboju dobila je status sreske biblioteke. Tokom 1947. godine biblioteka je radila tri dana u sedmici i bila je pod rukovodstvom Munevere Bešlagić. Biblioteka je bila snadbjevena svim potrebnim knjigama od strane Državnog izdavačkog preduzeća „Svjetlost“. Korisnici biblioteke su uglavnom bili đaci gimnazije u Doboju i đaci osnovnih škola.³¹

Narodna biblioteka u Derventi nastala je na bogatoj tradiciji najstarijih čitaonica u Bosni i Hercegovini. Naime, za vrijeme austrougarskog perioda na području Dervente osnovano je šest čitaonica i to: Narodna čitaonica, Građanska čitaonica, Srpska čitaonica, Hrvatska čitaonica, Gradska čitaonica i Kiraethana. Nakon završetka rata na inicijativu Centralne biblioteke Bosne i Hercegovine osnovana je Narodna biblioteka u Derventi a početni knjižni fond od 1.500 knjiga sakupljen je kroz razne akcije poput poklon-knjiga od građana i sindikalnih podružnica u gradu te kroz „Zimsku prosvjetnu kampanju“.³²

Krajem 1946. godine, prema izvještaju šefa Odsjeka za narodno prosvjeđivanje, u tuzlanskom okrugu bilo je 192 knjižnice i čitaonice sa fondom od

kraćim prekidom radila sve do početka rata. Tokom Drugog svjetskog rata biblioteka nije radila, a tokom rata iz biblioteke su nestale vrijedne knjige, naročito leksikoni što je osiromašilo njen fond. Mustafa Grabčanović, *Bijeljina i Bijeljinci*, Bijeljina 2006, 272-273. (dalje: M. Brabčanović, *Bijeljina i Bijeljinci*).

27 Grupa autora, *Narodna biblioteka „Filip Višnjić“ u Bijeljini 1932-1986*, Bijeljina 1987, 66-68.

28 M. Grabčanović, *Bijeljina i Bijeljinci*, 273.

29 ATK, OKNOT, k-19, f-2, dok. 2653/1, *Izveštaj o stanju biblioteka*, Brčko, 10. 7. 1945.

30 Lj. Bašović, *Biblioteke u BiH 1945-1975*, 127.

31 ATK, OKNOT, k-22, f-1, dok. 2805/1-2, *Izveštaj o narodnom prosvjeđivanju i kulturno-umjetničkom radu*, Doboj 1947.

32 Lj. Bašović, *Biblioteke u BiH 1945-1975*, 125.

oko 30.000 knjiga.³³ Ipak, detaljnije podatke o knjižnicama i čitaonicama daju nam statistički podaci o narodnom prosvjećivanju krajem 1946. godine. Prema njima u tuzlanskom okrugu radilo je 158 knjižnica i čitaonica sa 24.271 knjiga. Od sreskih narodnih odbora najviše knjižnica i čitaonica se nalazilo u: bosanskošamačkom srezu 25 sa 368 knjiga, potom lukavačkom 24 sa 285 knjiga, brčkanskom 23 sa 547 knjiga, grad Tuzla 22 sa 5.162 knjiga, tuzlanskom srezu 14 sa 1.036 knjiga, ugljevičkom 12 sa 820 knjiga, bijeljinskom 11 sa 1.331 knjiga, zvorničkom 6 sa 450, srebreničkom 6 sa 375, gradačački 5 sa 119, grad Bijeljina 3 sa 12.000 knjiga, vlaseničkom srezu 3 sa 327, loparskom 2 sa 251, grad Brčko 1 sa 1.200 knjiga i kladanjskom srezu sa 1 knjižnicom.³⁴ Prema izvještaju Prosvjetnog odjeljenja tuzlanskog okruga osnovni nedostaci u radu biblioteka, knjižnica i čitaonica tokom 1946. godine bili su neadekvatan smještaj, nedostatak prostorija i stručnog kadra. Pored toga, interes za knjigu nije bio dovoljno razvijen kod naroda a popularizacije knjige nije se vršilo u dovoljnoj mjeri. Knjižnice i čitaonice su u pojedinim mjestima služile za okupljanje ljudi radi razgovora, da bi se igrale razne društvene igre, da bi se održavale konferencije i slično.³⁵

Mreža biblioteka u sjeveroistočnoj Bosni uglavnom se formirala tokom 1947. godine tako da je svaki gradski i sreski narodni odbor imao organizovanu sresku biblioteku koja je radila, sa izuzetkom Gračanice i Tuzle. Naime, u Gračanici sreska biblioteka je prestala sa radom zbog nedostatka rukovodioca dok u Tuzli sreska biblioteka nije radila zbog nedostatka prostorija što je riješeno tek u junu 1947. godine.³⁶

Stanje sreskih biblioteka i ostalih biblioteka i čitaonica u srezovima i gradovima sjeveroistočne Bosne u prvoj polovini 1947. godine predstavljeno je u slijedećoj tabli.³⁷

33 ATKT, SNOT, k-93, f-1, dok. 60435/46, *Zapisnik konferencije od 20. oktobra 1946. godine*, Tuzla, 30. 10. 1946.

34 ATKT, OKNOT, k-23, f-1, dok. 2877/1-2, *Statistički podaci o radu na narodnom prosvjećivanju u toku zimske kampanje*.

35 ATKT, SNOT, k-93, f-1, dok. 60435/46, *Zapisnik konferencije od 20. oktobra 1946. godine*, Tuzla, 30. 10. 1946.

36 ATKT, OKNOT, k-23, f-1, dok. 2915/1, *Polugodišnji izvještaj o kulturno-prosvjetnom i kulturno-umjetničkom radu*, Tuzla, 18. 7. 1947.

37 Podaci za bijeljinski srezu nisu potpuni, dok podaci o tuzlanskom, gradačačkom, srebreničkom srezu, te podaci o Sreskoj biblioteci u Tuzli nisu dostupni autoru ovog rada. Tabela je formirana na osnovu podataka u: ATKT, OKNOT, k-23, dok. 2915/1-74, *Polugodišnji izvještaj o kulturno-prosvjetnom i kulturno-umjetničkom radu*, Tuzla, 18. 7. 1947.

Srez/Grad	Sreske biblioteka			Ostale biblioteke			
	Knjiga	Pročitanih	Čitalaca	Biblioteka	Knjiga	Pročitanih	Čitalaca
Bijeljina	-	-	-	42	3.868	-	-
Bijeljina grad	12.871	1.698	700	1	500	36	24
Bos. Brod	723	50	226	13	1.348	396	403
Brčko	-	-	-	11	1.025	230	286
Brčko grad	1.231	1.574	760	1	559	341	136
Derventa	-	-	-	29	3.195	1.692	958
Derventa grad	878	927	414	7	1.965	1.180	372
Doboj	-	-	-	15	1.957	5.875	6.264
Doboj grad	2.203	647	1.407	5	528	51	161
Gračanica	700	178	106	16	1.044	-	-
Lopare	1.250	473	60	2	240	450	101
Maglaj	582	202	118	3	583	245	117
Modriča	705	430	178	8	603	408	243
Odžak	445	273	90	-	-	-	-
Teslić	1.499	-	300	-	-	-	-
Vlasenica	597	286	61	1	500	200	59
Zavidovići	1.308	2.700	540	7	893	637	275
Zvornik	673	286	120	-	-	-	-
Ukupno	25.665	9.724	5.080	161	18.808	11.741	9.399

U sreskim bibliotekama sjeveroistočne Bosne nalazilo se 25.665 knjiga i 5.080 čitalaca, dok u ostalim bibliotekama i čitaonicama kojih je bilo 161 nalazilo se 18.808 knjiga sa 9.399 čitalaca. Prema tabeli najveći broj knjiga i biblioteka bio je u bijeljinskom području. Naime, polovina knjiga u sjeveroistočnoj Bosni nalazila se u Sreskoj biblioteci u Bijeljini tačnije 12.871 knjiga, dok u preostalim sreskim bibliotekama se nalazilo 12.791 knjiga. Razlog toga bio je bogat fond biblioteke ranijeg društva „Filip Višnjić“ koja se nakon reorganizacije pretvorila u sresku biblioteku. U Sreskoj biblioteci u Bijeljini nalazilo se 700 odnosno 13,78% čitalaca u odnosu na ostale srezove. U bijeljinskom srezu se u odnosu na ostale srezove sjeveroistočne Bosne nalazilo i najviše biblioteka i čitaonica 42 odnosno 26,09%, gdje se nalazilo 3.868 knjiga tj. u prosjeku po 92 knjige na jednu biblioteku odnosno čitaonicu. Od drugih sreskih biblioteka, po veličini fonda i broju čitalaca, ističu se Sreska biblioteka u Doboju koja je imala 2.203 knjige odnosno 8,58% i 1.407 tj. 27,7% čitalaca u odnosu na druge sreske biblioteke. Od ostalih sreskih biblioteka po veličini fonda i broju čitalaca se ističu biblioteka u Brčkom sa 1.231 knjiga ili 4,8% te 760 odnosno 14,96% čitalaca, potom u Zavidovićima sa 1.308 knjiga ili 5,1%

i 540 ili 10,63% čitalaca, Tesliću sa 1.499 tj. 5,84% knjiga i 300 odnosno 5,91% čitalaca u odnosu na druge sreske biblioteke sjeveroistočne Bosne. Najveći broj ostalih biblioteka i čitaonica, pored bijeljinskog sreza, nalazio se u derventskom srezu 29 odnosno 18,01%, potom gračaničkom 16 ili 9,94%, dobojskom 15 tj. 9,32%, bosanskobrodskom 13 tj. 8,07%, bračanskom 11 odnosno 6,83% biblioteka i čitaonica u odnosu na ostale srezove sjeveroistočne Bosne.

U tuzlanskom srezu početkom 1947. godine radilo je 40 knjižnica i čitaonica koje su imale 4.084 knjige, a broj pročitanih knjiga u toku marta iznosio je 747. Prema izvještaju, posjetioci biblioteka u tuzlanskom srezu su uglavnom bili đaci i naučnici dok radnici i namjesnici su rijetko posjećivali biblioteke. U seoskim područjima čitanje knjiga se uglavnom vršilo kroz čitalačke grupe. Najviše čitane knjige su autora Katajeva, Gorkog, Šolhoa, Čopića itd.³⁸ U gradačaćkom srezu radila je jedna biblioteka sreskog značaja, više biblioteka mjesnog značaja i nekoliko čitaonica. Prema izvještaju, uslovi rada sreske biblioteke u Gradačcu su bili loši, a o tome govori činjenica da bibliotekar nije bio plaćen duže vrijeme.³⁹ U srebreničkom srezu tokom 1947. godine radile su tri biblioteke od kojih je jedna bila sreska biblioteka, a druga zadružna biblioteka u Bratuncu. Prema izvještaju, čitanje knjiga je bilo dobro naročito tokom ljetnog raspusta kada se omladina vraćala iz srednjih škola. Od knjiga najviše su se čitale knjige iz marksističko-lenjinističke literature i domaće nove knjige sa tematikom narodnooslobodilačkog rata.⁴⁰

Tokom 1947-1948. godine mreža narodnih biblioteka u sjeveroistočnoj Bosni se još više širi i učvršćuje, ali u nedostatku organizovane podrške i određenih smjernica za rad, posebno zbog nedostatka kvalifikovanog bibliotečkog kadra, stagnira. Tako je kod „mnogih biblioteka ostala izvjesna količina knjiga koju su držali negdje u nekom ormaru ili sanduku“.⁴¹ Biblioteke su otvarane i u okviru preduzeća pa je tako na području Sreskog sindikalnog vijeća Tuzla 1948. godine postojalo 66 biblioteka sa 15.979 knjiga i 3.679 stalnih čitalaca.⁴² U Bosni i Hercegovini su 1948. godine radile 274 biblioteke i čitaonice, od čega je bilo 146 biblioteka i čitaonica masovnih organizacija, u kojima se nalazilo 307.289 knjiga⁴³, međutim, prema statističkim podacima koji su iznijeti na Savjetovanju bibliotekara Bosne i Hercegovine 27. juna 1948. godine, u Bosni i Hercegovini bilo je 347 biblioteka sa 304.102 knjige, ne računajući u ovaj broj blizu 2.000 školskih biblioteka, po osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini i veliki broj manjih biblioteka od 20-50 knjiga omladinskih i sindikalnih organizacija. Od 347

38 ATK, SNOT, k-95, f-2, dok. 9904/47, *Izvještaj o kulturno-prosvjetnom radu sa podacima u toku marta 1947*, Tuzla, 10. 4. 1947.

39 ATK, OKNOT, k-23, f-1, dok. 2932/1-2, *Polugodišnji izvještaj o narodnom prosvjećivanju*, Gradačac, 2. 7. 1947.

40 ATK, OKNOT, k-23, f-1, dok. 2932/3-6, *Polugodišnji izvještaj o kulturno-prosvjetnom i kulturno-umjetničkom radu*, Srebrenica, 5. 7. 1947.

41 Lj. Bašović, *Biblioteke u BiH 1945-1975*, 13-14.

42 *Front slobode*, br. 181, Godina IV, Tuzla, 9. 10. 1948, 3.

43 Mladen Čaldarević, Pitanje masovnog kulturnog rada u Bosni i Hercegovini, *Pregled*, Mjesečnik za politička, ekonomska i kulturna pitanja, sv. IV, knj. III, god. III, Sarajevo, april 1948, 259.

biblioteka u Bosni i Hercegovini, u gradovima radi 216 biblioteka, a u selima radi svega 131 biblioteka. Na početku 1948. godine biblioteke u Bosni i Hercegovini imale su svega 47.087 čitalaca. Najveću grupu čitalaca činila je omladina.⁴⁴ Prema podacima iz 1949. godine u Bosni i Hercegovini je bilo 587 biblioteka i čitaonica sa 406.576 knjiga.⁴⁵ Prema podacima 1953. godine u Bosni i Hercegovini je bila 41 biblioteka, od toga 34 specijalne biblioteke i 7 opštih biblioteka.⁴⁶

Biblioteke, knjižnice i čitaonice bile su usko povezane za opismenjavanje. Kao jedan od aktivnijih oblika prosvjećivanja stanovništva prednost im je bila u tome što su bile pristupačne najširim masama, nisu mnogo koštale te su se lagano mogle organizovati i održavati. Rad na otvaranju i obnavljanju biblioteka, knjižnica i čitaonica bio je naročito intezivan u periodu poslije Drugog svjetskog rata. Tada su u svim većim administrativnim središtima osnovane biblioteke čime je mreža biblioteka u sjeveroistočnoj Bosni uspostavljena.

Osnivanje i rad Narodne biblioteke u Tuzli

Razvoj bibliotečke djelatnosti u Tuzli temeljio se decenijama na nacionalno-konfesionalnim i građanskim kulturno-prosvjetnim društvima („Prosvjeta“, „Gajret“, „Napredak“ itd), te vjerskim i državnim obrazovnim ustanovama, među kojima posebno mjesto zauzima Državna realna gimnazija.⁴⁷ Biblioteka u Gimnaziji, osim svoje obrazovno-odgojne uloge u školskom smislu, odigrala je značajnu ulogu i u patriotskom i naprednom orijentisanju omladine. Da je postojala javna funkcija gimnazijske biblioteke, govori i podatak da su članovi Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ- a) i Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije (USAOJ- a) u Tuzli prve godine rata od knjiga, što su ih ustaše skupile iz škola i raznih društava, formirali ilegalnu omladinsku biblioteku koja je funkcionisala do prvog oslobođenja Tuzle.⁴⁸ Bila je obaveza pročitati što više knjiga i vratiti knjigu uvezanu i uredniju nego što se primila. Biblioteku neprijatelj nije otkrio, ali je plijenio pojedine primjerke knjiga kod uhapšenih članova SKOJ- a.⁴⁹

44 *Oslobođenje*, br. 523, Godina VI, Sarajevo, srijeda, 30. 6. 1948, 4.

45 Lj. Bašović, *Biblioteke u BiH 1945-1975*, 14. Prema podacima iz Oslobođenja za 1949. godine u Bosni Hercegovini osnovane su 634 biblioteke sa 406.576 knjiga. *Oslobođenje*, br. 1163, Godina VI, Sarajevo, srijeda, 19. 7. 1950, 3.

46 Federativna Narodna Republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku, *Kultura i umjetnost 1953-1955*, Statistički bilten, br. 91, Beograd, oktobar 1957, 28; Federativna Narodna Republika Jugoslavija, *Statistički godišnjak Federativne Narodne Republike Jugoslavije 1954*, Beograd, oktobar 1954, 346.

47 G. autora, *Narodna i Univerzitetska biblioteka „Derviš Sušić“*, 21; Fatmir Alispahić, *Crtice iz kulturne prošlosti Tuzle*, *Baština sjeveroistočne Bosne*, časopis za baštinu, kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe, br. 1/2008, Tuzla 2010, 148-149. (dalje: F. Alispahić, *Crtice iz kulturne prošlosti Tuzle*).

48 Grupa autora, *Vaspitanje, obrazovanje, nauka i kultura u Tuzli 1945-1970*, Tuzla 1971, 92; Derviš Sušić, *Tuzla, prošlost-informacije-perspektive*, Tuzla 196?, 100. (dalje: D. Sušić, *Tuzla*).

49 D. Sušić, *Tuzla*, 100.

Do 1946. godine Tuzla nije imala ni jednu javnu gradsku biblioteku. Postojalo je nekoliko, za ono vrijeme velikih privatnih biblioteka.⁵⁰ Međutim, već prvog poslijeratnog proljeća 1946. godine, Gradski narodni odbor osnovao je Narodnu biblioteku Tuzla, iako se u nekim dokumentima može pronaći datum formalnog osnivanja biblioteke oktobar 1945. godine. Međutim, biblioteka je zvanično počela sa radom nekoliko mjeseci kasnije, u proljeće 1946. godine, a o tome svjedoči i novinsko izvješće „Fronta Slobode“ gdje stoji: *Ovih dana je počela sa redovnim radom Gradska narodna biblioteka u Domu kulture. Biblioteka je obnovljena sa velikim brojem najnovijih knjiga. Izdavanje knjiga vrši se od 10 do 12 i od 16 do 18 sati svakog dana, sem subote, kada će se izdavanje knjiga vršiti od 9 do 12 sati prije podne.*⁵¹ Biblioteka je svoje aktivnosti započela sa skromnim knjižnim fondom od oko 1.000 knjiga, dobijenih uglavnom na poklon od Narodne biblioteke u Sarajevu, te drugih darodavaca-pojedinaca i nacionalnih društava, o čemu svjedoče *ese librisi* unutar pojedinih izdanja.⁵² Gradski odbor Antifašističkog fronta žena (AFŽ- a) dao je prilog od 5.000 dinara, a kvartovski odbori AFŽ- a u međusobnom takmičenju uzeli su i kupovanje novih knjiga za biblioteku.⁵³

Prvobitno je biblioteka bila smještena u prostorijama čitaonice Drugog kvarta, u Tuzlića ulici⁵⁴ i već istog mjeseca po osnivanju tj. mjeseca aprila imala je preko 200 čitalaca.⁵⁵ Struktura početnog knjižnog fonda biblioteke odnosila se na knjige iz oblasti nauke, književnosti, umjetnosti, te različitih stručnih sadržaja. Prva upraviteljica biblioteke bila je Rosa Knežević.⁵⁶ Tokom 1947. godine biblioteka u Tuzli nije radila zbog nedostatka prostorija, a tek u mjesecu junu 1947. godine u novootvorenom Domu kulture biblioteka je ponovo počela sa radom i tada je dobila status okružne biblioteke.⁵⁷ Za razvoj bibliotekarstva i uopće za osposobljavanje stanovnika Tuzle za rad u bibliotekama, Narodna biblioteka u Sarajevu je planirala održati šestodnevni bibliotekarski kurs u Sarajevu u prostorijama biblioteke odnosno u Samostanu svetog Ante. Tečaj je trajao od ponedjeljka 10. februara do

50 Jedna od najvećih privatnih biblioteka, a po fondu najboljih, bila je biblioteka Mitra Trifunovića-Uče. On je od svojih zlehudnih prihoda, odvajao stalno i kupovao, proučavao i posuđivao radnicima, omladini i svojim saradnicima knjige. Kada su mu poslije „Obznane“ vlasti onemogućile da se bilo gdje zaposli, instruirao je đake i studente i posuđivao im svoje knjige. Većina tih mladića su kasnije postali učesnici revolucionarnih zbivanja. Međutim, kada su mu vlasti zabranile i podučavanje đaka, Mitar Trifunović-Učo je morao prodavati svežanj po svežanj knjiga da se prehrani. Posljednje njegove knjige odnijela je policija nakon njegovog hapšenja 1929. godine. D. Sušić, *Tuzla*, 99-100.

51 *Front slobode*, br. 60, Godina IV, Tuzla, 14. april 1946, 6.

52 G. autora, *Narodna i Univerzitetska biblioteka „Derviš Sušić“*, 21; Lj. Bašović, *Biblioteke u BiH 1945-1975*, 186; Narodna biblioteka Tuzla, *Informativni bilten*, br. 4, Tuzla, januar 1991, 2. (dalje: *Informativni bilten*, br. 4).

53 *Front slobode*, br. 60, Godina IV, Tuzla, 14. april 1946, 6.

54 Enisa Žunić, Narodna i univerzitetska biblioteka u Tuzli: uloga regionalne biblioteke u zajednicama slavističkih biblioteka, *Godišnjak međunarodnog susreta bibliotekara slavist u Sarajevu*, br. 1, decembar 2005, 159-160.

55 *Informativni bilten*, br. 4, 2.

56 G. autora, *Narodna i Univerzitetska biblioteka „Derviš Sušić“*, 22.

57 ATK, OKNOT, k-23, br. 3611/47, dok. 2915/1, *Polugodišnji izvještaj o kulturno-prosvjetnom i kulturno-umjetničkom radu*, Tuzla, 18. 7. 1947.

subote 15. februara 1947. godine. Na ovaj tečaj isključivo je trebalo poslati učitelje ili neke ljude koji su najmanje imali četiri razreda srednje škole. Troškove ovog tečaja snosili su sreski narodni odbori.⁵⁸

Preciznije informacije o obimu fonda Narodne biblioteke u Tuzli bile su dostupne tek 1948. godine. Biblioteka je tada rapolagala sa 4.000 komada knjiga iz raznih oblasti nauke, književnosti, umjetnosti, kao i velikim brojem stručnih knjiga. Biblioteka je najviše pažnje posvetila kupovanju knjiga najnovijih izdanja sovjetskih pisaca, kao i mladih književnika iz Tuzle. Biblioteku je posjećivalo veoma mali broj čitalaca. Kroz biblioteku je dnevno prolazilo oko desetak omladinaca i omladinki i to većinom đaka nižih razreda gimnazije, dok radnici, omladinci, đaci viših razreda srednjih škola i ostalo građanstvo uopšte nije posjećivalo biblioteku. Gradska narodna biblioteka je raspolagala sa knjigama pristupačnim svakom, te mogla je veoma korisno da posluži svim masovnim organizacijama za oživljavanje čitalačkih grupa u Tuzli.⁵⁹ Tokom 1948. godine biblioteka nije bila dovoljno popularna.

Godine 1948. biblioteka donosi i pravila o načinu korištenja knjižnog fonda. Ova godina značila je i promjenu lokacije, jer iz Čitaonice Drugog kvarta, biblioteka se seli u zgradu Doma kulture (Vladičanski dvor). To je bila temeljna godina preuzimanja brige nad bibliotekama i bibliotekarstvom od strane društvene zajednice, a što je uslovalo i određivanje perspektivnijeg razvoja bibliotekarstva.⁶⁰

Narodna biblioteka u Tuzli je tokom januara 1949. godine, pokazala intenzivniji rad. Biblioteka je povećala broj knjiga na 5.000 primjeraka i za prvih 6 mjeseci imala 1.200 čitalaca, ali većinom je to bila omladina.⁶¹ Tokom mjeseca marta 1949. godine u Gradsku narodnu biblioteku u Tuzli stigao je veći broj knjiga novih i obnovljenih izdanja. Neke od njih su: Tito: „Borba naroda za oslobođenje Jugoslavije“, „Otkriće sa zagrebačkog procesa protiv ustaške terorističko-špijunske grupe Kavran-Miloš“, A. Matvez: „Francuska revolucija“, M. Gorki: „Djela XXII“, V. Prnezar: „U čorsokaku“, A. Cesarac: „Put u novi život“ i Jo Mihaly: „Čuvar brata“.⁶² Također, u martu mjesecu dolaskom novog bibliotekara sređeno je stanje u Gradskoj biblioteci, a nabavljen je i veći broj novih knjiga, tako da je ona sada kako je pomenuto raspolagala sa 5.000 primjeraka marksističke i stručne literature i beletristike.⁶³

Prema izvještaju iz 1949. godine, Gradska narodna biblioteka u Tuzli imala je 5.867 knjiga od toga 5.796 knjiga na srpsko-hrvatskom jeziku, 3 knjige na slovenačkom jeziku, 44 knjige na ruskom jeziku i 24 knjige na njemačkom jeziku. Od ovog broja knjiga, iz oblasti beletristike bilo je 3.010, iz oblasti društvenih nauka 397 knjiga, iz oblasti prirodnih nauka 653 knjige i 1.807 knjiga iz raznih drugih oblasti. Ukupan broj pročitanih knjiga iznosio je 4.446 od toga iz oblasti

58 ATKT, SNOT, k-95, f-2, dok. 728/47, *Bibliotekarski tečaj*, Tuzla, 30. 1. 1947.

59 *Front slobode*, br. 187, Godina VI, Tuzla, 27. novembar 1948, 5.

60 G. autora, *Narodna i Univerzitetska biblioteka „Derviš Sušić“*, 26; *Informativni bilten*, br. 4, 2.

61 *Front slobode*, br. 196, Godina VII, Tuzla, 29. januar 1949, 3.

62 *Front slobode*, br. 201, Godina VII, Tuzla, 11. mart 1949, 3.

63 *Front slobode*, br. 202, Godina VII, Tuzla, 19. mart 1949, 3.

beletristike pročitano je 80% ili 3.556 knjiga, iz oblasti društvenih nauka pročitano je 10% ili 445 knjiga, iz oblasti prirodnih nauka pročitano je 5% ili 222 knjige, dok je iz ostalih oblasti pročitano 5% ili 223 knjige. Tokom 1949. godine u biblioteci je bilo registrovano 552 čitalaca, od toga 6 radnika, 423 đaka i 49 studenta.

Međutim, ove podatke treba uzeti s rezervom, jer nisu potpuno tačni. Broj knjiga i broj čitalaca bio je veći, razlog što je biblioteka bila u reorganizaciji, te se nisu mogli uzeti tačniji podaci. U Gradskoj biblioteci stanje nije bilo onakvo kakvo bi trebalo da bude. Kako se da primjetiti iz izvještaja 1949. godine, najveći broj čitalaca bili su đaci, dok je radnika bilo najmanje. Komisija za biblioteku pri Savezu kulturno-prosvjetnih društava, nije izvršila svoj zadatak, a to je približavanje knjige radnicima, što će se najbolje učiniti ako se ubuduće obrati najveća pažnja na biblioteke sindikalnih podružnica i masovnih organizacija, odakle u stvari je trebalo da se regrutuju čitaoci za Gradsku biblioteku. Gradska biblioteka u toku 1949. godine nije radila jedan mjesec dana, zato što je Ministarstvo za prosvjetu naredilo prestanak rada radi reorganizacije. U svrhu popularizacije knjige među radnim masama komisija za biblioteke je uz pomoć Povjereništva za prosvjetu i kulturu i sindikalnih podružnica, pristupila organizaciji književnih večeri i književnih posjeta u podružnicama i čitaonicama Fronta, na kojima se trebalo čitati materijal popularan i pristupačan narodnim masama.⁶⁴

Nešto preciznije rezultate o broju knjiga i čitalaca u Gradskoj biblioteci u Tuzli daje nam izvještaj o radu Povjereništva za prosvjetu i kulturu, gdje stoji da biblioteka raspolaže blizu 7.000 komada knjiga iz raznih oblasti i sa oko 700 čitalaca. Uzimajući u obzir veliki broj dobrih knjiga, biblioteka nije ispunila svoj zadatak u odnosu na povećanje broja čitalaca, što je propust i omladinske organizacije, sindikata i Fronta, koji su slabo popularizirali biblioteku, jer se u broju od 700 čitalaca nalazila uglavnom srednjoškolska omladina. Osim toga i prostorije u kojima je radila biblioteka, bila je suviše mala da bi zadovoljila razvoj rada biblioteke, zbog čega je nužno bilo što prije biblioteku proširiti sa još jednom prostorijom i potrebnim namještajem, sa kojima još nije raspolagala biblioteka, i na taj način joj omogućiti pravilan rad.⁶⁵ Prema polugodišnjem izvještaju za javne knjižnice i čitaonice za period od 1. jula do 31. decembra 1949. godine, biblioteka je bila pretplaćena na 19 listova od toga 14 časopisa. Biblioteka je u ovom periodu raspolagala sa 6.207 knjiga i sa 420 čitalaca, kao i sa jednim nestručnim bibliotekarom. Od ovog broja čitalaca, 5 je bilo radnika, 25 službenika, 378 đaka i 12 studenata.⁶⁶

Prema izvještaju iz februara 1950. godine stanje u Gradskoj biblioteci izgledalo je ovako: biblioteka je bila smještena u zgradi Doma kulture i raspolagala

64 ATKT, fond: Gradski narodni odbor Tuzla (dalje: GNOT), k-47, f-1, *Izvjestaj o radu Gradskog saveza kulturno-prosvjetnih društava u 1949. godini*.

65 ATKT, GNOT, k-47, f-1, *Izvjestaj o radu Povjereništva za prosvjetu i kulturu u protekloj godini dana*.

66 ATKT, fond: Oblasni narodni odbor Tuzla (dalje: OBNOT), k-59, dok. 4395/57, *Polugodišnji izvještaj za Javne knjižnice i čitaonice za period od 1. 7. do 31. 12. 1949. godine*, Tuzla, 31. 1. 1950.

je sa 2 prostorije. Od namještaja u biblioteci se nalazilo 3 ormara, 5 stolova, 2 velika ormara sa stalažama, 4 stolice i jedan ćilim. Biblioteka nije imala svoju čitaonicu. Dužnost rukovodioca biblioteke vršila je Nada Roni, koja se na toj dužnosti nalazila od prvog marta 1949. godine. Ona nije imala položen bibliotečki kurs i od biblioteke je dobivala mjesečnu platu u iznosu od 3.500 dinara. Budžet biblioteke za 1950. godinu je iznosio 250.000 dinara. Ukupan broj knjiga u biblioteci bio je 4.934, od toga iz društvenih nauka je imala 321 knjigu, iz prirodnih nauka 137 knjiga, beletristike 2.113 knjiga, dječije literature 235 knjiga i iz ostalih oblasti 2.128 knjiga. U biblioteci je bilo 60 čitalaca, od toga 2 radnika, 10 službenika, 44 đaka i studenta i 4 ostala čitaoca. Od ukupnog broja čitalaca koliko ima, samo jedan čitalac je bio do 14 godina, 54 čitaoca od 14 do 25 godina i 5 čitalaca preko 25 godina starosti. Pročitana je 61 knjiga, od toga iz društvenih nauka je pročitano 9 knjiga, iz beletristike 51 knjiga i jedna knjiga iz ostalih oblasti. Prema ovom izvještaju broj nabavljenih knjiga u biblioteci iznosio je 1.468. Knjige su bile podjeljene prema veličini. Biblioteka je posjedovala pečat i štambilje potrebne za njen rad. U biblioteci su se upotrebljavale potrebne tiskarnice za rad, kao i kartoteka sa kataložnim listićima. Najvažniji problemi biblioteke bili su nedostatak stalaža za knjige, nedostatak stručnog osoblja prije svega pomoćnog osoblja.⁶⁷

Do 1951. godine u Gradskoj narodnoj biblioteci u Tuzli nabavljeno je 9.446 knjiga i časopisa. Biblioteka je 1951. godine imala 2.303 čitalaca, od kojih je 1.107 otpadalo na pionire, za koje je odmah početkom 1951. godine otvoreno posebno odjeljenje pod nazivom Pionirska biblioteka. U Gradskoj biblioteci većinu čitalaca činili su građani i đaci srednjih i nižih stručnih škola. U biblioteci su radile dvije osobe, dok se treća osoba nalazila na bibliotekarskom kursu.

Biblioteka je do sada raspolagala sa četiri manje prostorije u zgradi Doma kulture, od koje su dvije prostorije služile za pionirsku biblioteku. Pošto se zgrada Doma kulture uzimala kao Radnički dom, biblioteci su bile oduzete dvije prostorije, tako da je po završetku krečenja i popravke zgrade, pionirska biblioteka potpuno prestala sa radom, a rad je već bio obustavljen u čitavoj biblioteci. Sada se nametalo pitanje preseljenja pionirske biblioteke u druge prostorije o čemu je bio usmeno obaviješten Gradski narodni odbor. Također, i pitanje prostorija za Gradsku biblioteku je trebalo riješiti. Biblioteka je sada raspolagala samo sa dvije prostorije. Jedna prostorija je služila kao magacin za knjige, a u drugoj prostoriji vršilo se izdavanje knjiga. S obzirom da u zgradi nije bilo većeg prostora, biblioteci je bila potrebna prostorija koja bi služila za obradu knjiga, upis čitalaca, kao i za prijem čitalaca, naročito đaka kada dođu u većem broju.⁶⁸

Prema upustvima dobivenim od Nacionalne biblioteke iz Sarajeva, ova

67 ATKTK, OBNOT, k-59, dok. 4410/2 i 4410/3, *Upitnik podataka o biblioteci*, Tuzla, 1. 2. 1950. Prema podacima o bibliotekama u Tuzlanskoj oblasti iz 1950. godine navodi se pet Gradskih narodnih biblioteka, 13 Sreskih narodnih biblioteka i 3 Mjesne narodne biblioteke. U okviru ovih pet Gradskih narodnih biblioteka, navodi se i Gradska biblioteka u Tuzli koja posjeduje 5.999 knjiga. (ATKTK, OBNOT, k-59, dok. 4757/1, *Biblioteke*).

68 ATKTK, GNOT, k-47, dok. 153/51, *Narodna biblioteka Tuzla Gradskom narodnom odboru*, Tuzla, 2. 11. 1951.

biblioteka je od svakog književnog djela morala imati po tri primjerka. Gradska biblioteka u Tuzli do 1951. godine nije imala svojih prihoda, već je svoje lične i materijalne rashode pokrivala isključivo iz budžeta Gradskog narodnog odbora. Tada se smatralo da bi bilo nužno zvesti plaćanje upisnine i članarine od strane čitalaca, čime bi se pokrili troškovi bar oko održavanja knjiga. Od 1. januara 1952. godine bilo je planirano da se zavede plaćanje i to: za građane upisnina koja bi iznosila 20 dinara, a mjesečna članarina 10 dinara. Za đake upisnina je iznosila 10 dinara, a mjesečna članarina 5 dinara.⁶⁹

Gradska biblioteka u Tuzli je 1952. godine, zahvaljujući većem razumjevanju i pomoći Gradske uprave, a naročito Sreskog komiteta i sugrađanina Pašage Mandžića, ostvarila budžet u iznosu od 1.700.000 dinara, što je doprinijelo uvećanju knjižnog fonda, koji je u februaru 1953. godine iznosio 14.000 primjeraka. U tom periodu biblioteka je imala šest stručnih radnika. Broj učlanjenih korisnika u 1951. godini iznosio je 1.341 sa pročitanih 13.000 knjiga, a u narednoj godini taj broj se povećao na 1.676 učlanjenih i 15.500 pročitanih knjiga. Od 1951. do 1953. godine Gradskom bibliotekom u Tuzli rukovodila je Rada Lukić, a od 1953. godine Smiljka Tadić.⁷⁰

Kada se sagleda u cjelini, od osnivanja Gradska narodna biblioteka u Tuzli se veoma lijepo razvijala. Biblioteka je bila na putu da postane institucija koja u potpunosti odgovara svojoj struci. Njen knjižni fond je za relativno kratko vrijeme bio uvećan i imala je preko 21.000 knjiga iz svih oblasti. Pošto je biblioteka bila još mlada kao ustanova, imala je razumljivo i puno neriješenih problema. Ovdje će se u jednoj kratkoj analizi imati za cilj da se ti problemi osvijetle i u najgrubljim crtama ukaže na njih i njihove uzroke, a isto tako i na eventualne mogućnosti za njihovo rješavanje. Jedna od dobrih mjera organizacione prirode bilo je osnivanje bibliotečkog savjeta. Savjet je imao 11 članova, ali sastav mu nije bio najbolji, naime neki nisu ni dolazili na sjednice, a neke nisu ni interesovali problemi biblioteke. Jedan od tih je bio Božidar Koruga. Sem toga, uprava biblioteke načinila je ozbiljan propust time što u godišnjem budžetu nije predvidjela bar još jedno radno mjesto, jer se posao iz dana u dan sve više povećavao, a osoblje koje je bilo zaposleno nije stizalo uvijek na vrijeme da ga obavi.⁷¹

Također, akutan problem Gradske narodne biblioteke, koji je zahtijevao hitno rješenje, bilo je povećanje prostora odnosno smještaja knjiga i časopisa. Iz više opravdanih razloga biblioteka nije mogla ostati dugo na mjestu gdje se nalazila, prije svega jer je uprava Doma kulture željela da je iseli, a i prostorije kojima je biblioteka raspolagala bile su praktično pune. U posljednje vrijeme knjige su bile slagane na gomile, po stolovima i stolicama, jer biblioteka nije imala kuda sa njima. Veliki dio knjiga koje su dobivene na poklon od nekih kolektiva nalazile su se u posebnoj prostoriji gdje su truhnule. Oko 2.000 knjiga, možda i znatno više, stalno je bilo izloženo vlazi i buđi. Poseban problem za Gradsku biblioteku je to,

69 ATK, GNOT, k-47, dok. 153/51, *Narodna biblioteka Tuzla Gradskom narodnom odboru*, Tuzla, 2. 11. 1951.

70 G. autora, *Narodna i Univerzitetska biblioteka „Derviš Sušić“*, 26.

71 ATK, GNOT, k-47, f-2, *Analiza rada Gradske narodne biblioteke*.

što nije imala vlastitu čitaonicu. Čitaoci nisu bili u mogućnosti da dođu i da se ozbiljno posvete radu i proučavanju knjiga koje nisu mogli iznijeti. Biblioteka je bila izložena i velikom trošku kupujući periodiku u po dva primjerka. Rješenje za sve ove probleme bilo je da se institucija preseli u druge pogodnije prostorije.⁷²

U Tuzli je pored Gradske biblioteke, postojala i đačka biblioteka i biblioteka u Kreki. Ove dvije biblioteke bile su odjeljenja Gradske biblioteke. Sve tri ove biblioteke ukupno su imale 23.904 knjige, od toga najveći broj knjiga preko 90% bila je beletristika, a ostale bile su stručne knjige sa područja politike, tehnike, medicine, umjetnosti i dr. U đačkoj biblioteci iz oblasti dječije literature bilo je oko 1.000 knjiga. Pored ovih biblioteka na teritoriji Tuzle postojale su još dvije manje biblioteke, i to u Mramoru sa 855 knjiga od čega 455 knjiga iz beletristike, 127 dječijih knjiga i 273 naučno-popularne knjige, i biblioteka u Bukinju sa svega oko 300 knjiga najvećim dijelom baletristika.⁷³ Ova dva odjeljenja Gradske biblioteke radila su u dobrom stanju, jer su oni imali svoje čitaonice.

Politika nabavki knjiga za Gradsku biblioteku bio je problem za sebe. Nabavka se nije vršila uvijek na utvrđen i siguran način, ona se odvijala bez utvrđenog plana i sistema. Biblioteka nije imala uvida u sve ono što se izdavalo, jer se uglavnom oslanjala na izdavačke planove iako su preduzeća od njih često odstupali. Usljed neobavještenosti pojedina izdanja su se nabavljala sa velikim zakašnjenjem, a događalo se i to da se pojedina izdanja uopće ne nabave. Međutim, čitaoci i njihov mali broj predstavljali su najveći problem Gradske narodne biblioteke u Tuzli. Ukupan broj čitalaca u Tuzli bio je 1.500, od toga je na đačko odjeljenje otpadalo 650, na odjeljenje u Kreki 220 čitalaca, a na sam grad svega 630 članova. Odnos po profesijama nije izgledalo ni malo bolje. Npr. odjeljenje u Kreki: od 220 čitalaca, radnika je bilo 44, službenika 61, a đaka 87 i ostalih ukupno 37. Od ukupnog broja čitalaca, ženskih lica bilo je samo 88. Sve ove brojke dovoljno jasno govore da su čitaoci predstavljali problem za sebe.⁷⁴

Na sve ove probleme s kojima se Gradska biblioteka susretala u svom radu, bile su preduzete mjere kako bi se ti problemi riješili u narednom periodu, a to su: da se bibliotečki savjet popuni članovima kojima rad biblioteke neće biti stran, tj. takvim ljudima kojima će rad biblioteke ležati na srcu, da se biblioteka, zajedno sa svojim Savjetom, a uz pomoć Gradskog narodnog odbora zauzme za dobijanje novih prostorija, da se nastavi borba za povećanje broja čitalaca i za propagandu knjige itd.⁷⁵

Gledano u cjelini, stanje u Gradskoj narodnoj biblioteci zahtijevalo je velike napore, veća materijalna sredstva i veću mobilnost svih onih koji su mogli da doprinesu bržem i kvalitetnijem razvoju biblioteke kao kulturne institucije, i bibliotekarstva u cjelini, a sve s ciljem podizanja kulture na viši nivo.

72 ATKTK, GNOT, k-47, f-2, *Analiza rada Gradske narodne biblioteke.*

73 ATKTK, GNOT, k-47, f-2, *Biblioteke.*

74 ATKTK, GNOT, k-47, f-2, *Analiza rada Gradske narodne biblioteke.*

75 ATKTK, GNOT, k-47, f-2, *Analiza rada Gradske narodne biblioteke.*

Zaključak

Nakon Drugog svjetskog rata posebnu ulogu u kulturno-prosvjetnom radu imale su biblioteke knjižnice i čitaonice. U njih je uloženi veliki napor bilo da se radilo o obnavljanju postojećih ili otvaranju novih. Biblioteke su u poslijeratnom periodu, uglavnom organizovane u svim većim administrativnim središtima čime je mreža biblioteka u sjeveroistočnoj Bosni bila uspostavljena. S ciljem širenja interesovanja za knjigom, biblioteke u sjeveroistočnoj Bosni su organizovale u manjim mjestima knjižnice i čitaonice dok su u seoskim oblastima poslane pokretne biblioteke. Naročito je bila izražena povezanost biblioteka, knjižnice i čitaonica u borbi za opismenjavanje. Od biblioteka u sjeveroistočnoj Bosni sa svojom organizacijom i bibliotečkom građom posebno su se isticala Narodna biblioteka u Tuzli i obnovljena odnosno preuređena Narodna biblioteka „Filip Višnjić“ u Bijeljini. Ove dvije biblioteke su bile glavni nosioci bibliotečkog rada organizirajući brojne knjižnice u regionu. Kada je u pitanju Narodna biblioteka u Tuzli, ona je od svog osnivanja veoma lijepo razvijala. Period početništva u njenom radu uveliko je prelazio. Biblioteka je bila na putu da postane institucija koja u potpunosti odgovara svojoj struci. Međutim, stanje u Narodnoj biblioteci zahtijevalo je velike napore, veća materijalna sredstva i veću mobilnost svih onih koji su mogli da doprinesu bržem i kvalitetnijem razvoju biblioteke kao kulturne institucije, a i bibliotekarstva u cjelini, a sve s ciljem podizanja kulture na viši nivo.

Međutim, razvoj biblioteka u sjeveroistočnoj Bosni kao kulturnih institucija pratili su brojni problemi i poteškoće. Prije svega to su problemi sa smještajem, nedostatak stručnog kadra i nedovoljna finansijska sredstva. I pored ovih problema mreža biblioteka u sjeveroistočnoj Bosni se brzo razvijala i bogato razgranala, ali još uvijek nije bila sposobna da zadovolji sve nastale potrebe stanovništva za kulturnim i prosvjetnim životom. U radu biblioteka pojavljivale su se i određene slabosti koje su se ogledale naročito u planovima i programima rada, u nedovoljnom izlaženju van okvira institucije i u samom položaju biblioteka. Zbog nepostojanja takvih planova, radilo se nepovezano i kampanjski, što je nanosilo velike štete razvoju kulture i prosvjete.

Summary

After the Second World War, libraries of the library and reading room played a special role in the cultural-educational work. A great effort was made to either restore existing ones or open new ones. The libraries were in the post-war period, mostly organized in all major administrative centers, thus establishing a network of libraries in northeastern Bosnia. With the aim of expanding interest in the book, libraries in northeastern Bosnia were organized in smaller places of library and reading rooms while mobile libraries were sent to rural areas. Especially

the connection between libraries, libraries and reading rooms in the fight for literacy was expressed. From the libraries in northeastern Bosnia, with their organization and library material, the National Library in Tuzla was especially distinguished and the National Library "Filip Višnjić" in Bijeljina was rebuilt or reorganized. These two libraries were the main bearers of library work by organizing numerous libraries in the region. When it comes to the National Library in Tuzla, it has been very well developed since its inception. The beginner's beginnings in her work were greatly exceeded. The library was on its way to become an institution that fully corresponds to its profession. However, the situation in the National Library required great efforts, greater material resources and more mobility of all those who could contribute to the faster and more quality development of the library as a cultural institution, and library science as a whole, with the aim of raising the culture to a higher level.

However, the development of libraries in northeastern Bosnia as cultural institutions followed numerous problems and difficulties. First of all, these are accommodation problems, lack of skilled personnel and insufficient financial resources. Despite these problems, the network of libraries in northeastern Bosnia grew rapidly and diversified, but it was still not able to satisfy all the needs of the population for cultural and educational life. In the work of the libraries, certain weaknesses appeared, especially in the plans and programs of work, in insufficient publishing outside the institution's framework and in the very location of the libraries. Due to the lack of such plans, unconnected and campaigning was done, which caused great damage to the development of culture and education.